

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.8:343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.21>

ГЕЛЕМЕЙ С.О.

**СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В ОРГАНАХ І УСТАНОВАХ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДКВС УКРАЇНИ****THE STATE OF SCHOLARLY RESEARCH ON THE PROBLEMS OF PREVENTING
CRIMINAL OFFENSES IN THE BODIES AND INSTITUTIONS FOR THE EXECUTION
OF PUNISHMENTS AND PRE-TRIAL DETENTION CENTERS OF THE STATE
CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE**

Актуальність статті полягає в тому, що оновлення державної політики у сфері виконання покарань і пробації, що їх реалізує Міністерство юстиції України, стимулювали появу низки фундаментальних монографій і дисертацій, які суттєво підсилюють сучасну пенітенціарну реформу. Закріплений у ній курс на посилення захисту прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів та зобов'язань України перед європейською і світовою спільнотою зумовлює потребу у глибокому науковому аналізі запобігання кримінальним правопорушенням у закритих кримінально-виконавчих установах. У статті здійснено комплексний аналіз стану наукового розроблення проблем запобігання кримінальним правопорушенням в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України. Узагальнено основні напрями вітчизняних наукових досліджень у межах кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінального права, криміналістики, теорії управління та психології щодо причин, умов і механізмів пенітенціарної злочинності, а також особливостей протидії протиправній поведінці в місцях несвободи. Проаналізовано наукові підходи до класифікації криміногенних детермінант пенітенціарного середовища (переповненість, дефіцит ресурсів, тюремна субкультура, насильство, незаконний обіг заборонених предметів, корупційні ризики), а також до вибору профілактичних інструментів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного рівнів. Визначено ключові прогалини наукової розробки: фрагментарність емпіричної бази, недостатня інтеграція міжнародних стандартів і практик динамічної безпеки, обмежена алгоритмізація міжвідомчої взаємодії, слабка розробленість оцінювання ефективності превентивних програм і ризик-орієнтованого менеджменту безпеки. Обґрунтовано перспективні напрями подальших досліджень, зокрема удосконалення нормативного забезпечення запобігання, розроблення моделей ризик-оцінювання для груп підвищеної небезпеки, посилення антикорупційних механізмів, розвиток психологічної та соціально-виховної роботи, а також стандартизація процедур реагування на інциденти у виправних установах і СІЗО.

Ключові слова: запобігання, кримінальні правопорушення, пенітенціарна система, ДКВС України, слідчі ізолятори, пенітенціарна злочинність, наукові матеріали, тюремна субкультура, профілактика.

The relevance of the article lies in the fact that the renewal of state policy in the field of execution of sentences and probation, implemented by the Ministry of Justice of Ukraine, stimulated the emergence of a number of fundamental monographs and dissertations that significantly strengthen modern penitentiary reform. The course enshrined in it for strengthening the protection of human rights and freedoms in accordance with international standards and Ukraine's obligations to the European and world community determines the need for a deep scientific analysis of the prevention of criminal offenses in closed penal institutions. The article provides a comprehensive analysis of the current state of scholarly research on preventing criminal offenses in the bodies and institutions for the execution of punishments and pre-trial detention centers of the State Criminal-Executive Service of Ukraine. The study summarizes the main areas of Ukrainian academic research within criminology, criminal-executive law, criminal law, criminalistics, management theory, and psychology regarding the causes, conditions, and mechanisms of penitentiary crime, as well as the specifics of counteracting unlawful behavior in places of detention. The article examines scholarly approaches to classifying criminogenic determinants of the penitentiary environment (overcrowding, resource deficits, prison subculture, violence, illicit trafficking in prohibited items, and corruption risks), as well as to selecting preventive tools at the general social, special criminological, and individual prevention levels. Key gaps in research are identified, including the fragmented empirical base, insufficient integration of international standards and dynamic security practices, limited formalization of interagency cooperation algorithms, underdeveloped evaluation of prevention program effectiveness, and weak implementation of risk-oriented security management. The paper substantiates promising directions for further research, including improving the regulatory framework for prevention, developing risk-assessment models for high-risk groups, strengthening anti-corruption mechanisms, advancing psychological and social-educational work, and standardizing incident-response procedures in correctional institutions and pre-trial detention centers.

Key words: *prevention, criminal offenses, penitentiary system, State Criminal-Executive Service of Ukraine, pre-trial detention centers, penitentiary crime, dynamic security, prison subculture, prevention measures.*

Актуальність теми. Оновлення державної політики у сфері виконання покарань і пробації, що їх реалізує Міністерство юстиції України, стимулювали появу низки фундаментальних монографій і дисертацій, які суттєво підсилюють сучасну пенітенціарну реформу. Закріплені у ній курс на посилення захисту прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів та зобов'язань України перед європейською і світовою спільнотою зумовлює потребу у глибокому науковому аналізі запобігання кримінальним правопорушенням у закритих кримінально-виконавчих установах.

З огляду на те, що ізоляція від суспільства часто спричиняє деградацію особистості та розрив соціально корисних зв'язків, у ході дослідження встановлено: правопорушення, вчинені засудженими під час відбування покарання, зумовлюються не лише їхньою особистою виною, а й прорахунками персоналу кримінально-виконавчих установ і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Ба більше, кожне правопорушення, що трапляється в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС, має свої специфічні ознаки, що об'єктивно потребує класифікації явища пенітенціарної злочинності.

Метою статті є проаналізувати стан наукових досліджень, присвячених запобіганню вчиненню кримінальним правопорушенням в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України

Стан дослідження. Останнє десятиліття позначене активізацією наукового інтересу до пенітенціарних засад запобігання кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС. З урахуванням сучасного етапу реінтеграції (реформування) кримінально-виконавчої системи, окремі аспекти цієї проблематики висвітлено у працях С. Беклемішева, І. Богатирьова, А. І. Богатирьова, О. І. Богатирьової, В. Голіни, І. Даньшина, Т. Денисової, О. М. Джужі, І. Жука, А. Зелінського, І. О. Колба, О. Г. Колба, І. Копотуна, О. Мартиненка, Л. Мостепанюка, А. Музики, Л. І. Олефір, Ю. Орла, О. О. Шкути, О. Г. Михайлика, Т. Приходько, М. С. Пузирьова, В. Трубнікова, С. Царюка, С. Фаренюка, В. Шаблістого, С. Шаренко,

Н. В. Устюжанінової, А. Х. Степанюка, І. С. Яковець та ін. Однак в достатній мірі не сформувавши вичерпної моделі попередження та запобігання злочинності в місцях позбавлення волі. Відтак вивчення структури детермінант, інструментарію раннього виявлення ризиків, оптимізації міжвідомчої взаємодії та впровадження доказово-ефективних превентивних практик у УВП і слідчих ізоляторах зберігає високу актуальність цілісного дослідження, що й зумовлює потребу у його науковому дослідженні.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами огляд наукових джерел із проблематики запобігання кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах засвідчує, що незважаючи на те, що вона є не новою, досі залишається в недостатній мірі вивченою та опрацьованою, в контексті проведеної інституційної реформи в 2016 році, коли Державну пенітенціарну службу було інтегровано до сфери управління Міністерства юстиції України [12]. У межах цієї реформи було задекларовано оптимізацію діяльності установ виконання покарань і пробації відповідно до міжнародних стандартів та покладено на Мін'юст реалізацію державної політики у цій сфері.

За логікою реформи саме Міністерство юстиції мало б сформувати оновлену кримінологічну парадигму запобігання правопорушенням в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, зорієнтовану як на поведінку засуджених, так і на мінімізацію службових девіацій персоналу. Проте наявні емпіричні свідчення та експертні оцінки вказують: системних передумов для відчутного покращення превентивної діяльності поки не створено, а отже, питання запобігання кримінальним правопорушенням в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах зберігає високий пріоритет для науки і практики.

У цьому контексті показовими є висновки І. М. Копотуна: криміногенні процеси в установах виконання покарань перебувають у затяжній фазі становлення та ускладнюють поступальний розвиток пенітенціарного відомства [22, с. 81]. В. С. Батиргареева, своєю чергою, підкреслює, що злочинність у місцях позбавлення волі становить найбільш небезпечний різновид рецидивної злочинності [2, с. 355]. Подібної позиції дотримується А. І. Богатирьов: рівень злочинності у місцях несвободи є - індикатором функціонування установ, - інтегральним відображенням криміногенної обстановки та - критерієм ефективності державної політики у сфері виконання покарань і пробації [3, с. 8]. Учений також акцентує на специфіці складу кримінально-караних діянь в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що зумовлена правовим статусом засуджених, режимними умовами та соціально-психологічними чинниками «тіньового» життя спільноти засуджених, зокрема у нічний час [3, с. 9].

Окремої уваги заслуговує питання понятійного апарату, зокрема окремою проблемою, виявленою під час аналізу джерел, є термінологічна невизначеність: у вітчизняній кримінології фіксується плуралізм підходів до поняття «кримінальне правопорушення», попри усталеність категорії «злочинність». Це ускладнює побудову єдиного превентивного інструментарію для органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, а також підтверджує актуальність обраного напрямку дослідження. Науково-теоретичне переглядення дефініцій та їх операціоналізація для пенітенціарної сфери видаються необхідними передумовами для подальших емпіричних розвідок.

Огляд доцільно розпочати з праці В. Б. Василя «Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудова установ» (1996), у якій досліджено правові й кримінологічні аспекти запобігання втечам та пов'язаному з ними насильству щодо персоналу, а також проаналізовано риси кримінального професіоналізму, групової злочинності й портрет правопорушника-рецидивіста в місцях несвободи [8, с. 2].

Варто зазначити, що найближче до вирішення проблем запобігання злочинам, учиненим персоналом установ виконання покарань, підійшли кандидатські дослідження за спеціальністю 12.00.08 (кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право). Зокрема, О. М. Гумін у роботі «Проблеми боротьби з наркотизмом серед засуджених у виправно-трудова колоніях» (1997) серед чинників поширення таких злочинів виокремив і протиправні дії окремих працівників установ. Дослідник також наголосив на обмеженій достовірності результатів обстежень засуджених: науковець зазвичай не має повного доступу до медичної документації, сформованої задовго до вироку, а значна частина медико-правових даних надходить лише зі слів респондентів і може бути свідомо чи несвідомо викривлена, що впливає на якість дослідження [11].

Фундаментальні підходи до управління установами виконання покарання у виді позбавлення волі з метою досягнення виправлення засуджених були розроблені у докторській дисертації В. П. Петкова «Управління виховно-виправним процесом» (1998). Ключова теза цього

дослідження для нашого історико-правового аналізу полягає в тому, що формування сучасної нормативної бази діяльності установ, правових механізмів захисту особи під час виконання покарання, а також удосконалення змісту й методів впливу на засуджених і забезпечення їх соціальної реабілітації неможливі без глибокого всебічного аналізу теорії та практики виконання кримінальних покарань на різних етапах державного розвитку України [35].

Суміжні питання на перетині кримінально-виконавчого права та кримінології висвітлено в дисертації С. Ю. Лукашевича «Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених у місцях позбавлення волі» (2001). На підставі комплексного аналізу автор окреслив напрями протидії кримінальній субкультури та надав практичні рекомендації органам і установам виконання покарань щодо вдосконалення системи запобігання злочинності серед засуджених [29].

У цій роботі С. Ю. Лукашевич детально розкрив кримінологічний портрет злочинності засуджених і вплив пенітенціарної субкультури, приділивши окрему увагу взаємодії «злочинець – потерпілий» у закритому середовищі [28, с. 5].

Наступну роботу ми розглянемо дисертацію Бодюла Є. М. де він у своїй праці на тему: «Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу» (2005) розглядає пенітенціарну систему як сукупність суб'єктів виконання кримінальних покарань і пов'язаних із ними організаційно-правових, соціальних та громадських інститутів, що забезпечують виправлення й ресоціалізацію засуджених. До таких інституцій, зокрема, віднесено кримінально-виконавчі інспекції, які виконують покарання у виді громадських та виправних робіт, а також працюють із особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням [7, с. 34].

Узагальнення наукових і практичних підходів свідчить про різнотлумачення сутності виконання покарання у виді громадських робіт. У дослідженні І. Г. Богатирьова (2006) зосереджено увагу на нормах кримінального та кримінально-виконавчого права, що регулюють порядок і умови відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; розкрито етапи їх становлення, понятійний апарат, теоретико-правові й кримінологічні засади, а також судову практику призначення. Робота має виразний прикладний характер, а сформульовані автором пропозиції дозволяють дійти висновку про необхідність удосконалення законодавчого регулювання діяльності кримінально-виконавчої інспекції як суб'єкта виконання громадських робіт і посилення профілактично-виховного впливу щодо засуджених, які перебувають на її обліку [5, с. 32].

Докторська дисертація О. Г. Колба «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» (2007) обґрунтовує теоретичні, нормативні та організаційно-тактичні засади участі установ у превенції та пропонує напрями їх удосконалення [18, с. 12].

М. М. Ключев у роботі «Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності» (2008) показав, що аналіз державних і регіональних програм у сфері протидії злочинності виявляє невідповідність кваліфікації розробників комплексному характеру таких документів. Домінування працівників правоохоронних органів і фахівців із кримінального права/процесу зумовило переорієнтацію програм на репресивні заходи та недооцінку інших превентивних інструментів. За спостереженням автора, майже жодну з розглянутих програм не створювали із залученням фахівців із цивільного, адміністративного, фінансового, банківського, підприємницького права, адвокатури чи судової системи [15].

Продовжуючи цю лінію, І. П. Баглай (2009) зробив вагомий внесок у дослідження превенції в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: крізь призму оперативно-розшукової діяльності він продемонстрував, як правопорушення засуджених впливають на оперативну обстановку в установах, і окреслив організаційні умови їх попередження [1, с. 27].

Окреслений віктимологічний вимір переконливо подано у праці З. В. Журавської (2010): авторка уточнює дефініції «потерпілий/жертва», виокремлює їх ознаки та співвідношення, а також аналізує сучасні тенденції злочинності й віктимності у середовищі місць позбавлення волі. У фокусі – не лише статус потерпілого, а й механізми його «народження» у закритому просторі, що зумовлює потребу у спеціальних заходах віктимологічної профілактики [13, с. 6].

С. К. Гречанюк (2011), досліджуючи взаємодію органів та установ Державної пенітенціарної служби з державними й неурядовими інституціями, визначає її правове регулювання як цілеспрямований державно-владний вплив на відносини співпраці. Цей вплив реалізується через комплекс юридичних засобів, що впорядковують і закріплюють спільну діяльність суб'єктів, створюючи нормативну основу для досягнення визначених цілей у сфері виконання покарань. У підсумку взаємодія набуває інституційної стійкості, а її результати – вимірюваності та підзвітності. [9, с. 116].

Так, І. В. Боднар (2012) систематизує кримінологічні засади запобігання злочинам у КВУЗТ, інтегруючи три рівні превенції – загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний. На основі емпіричних даних він формує профіль засудженого, схильного до повторного правопорушення в умовах установи, та пропонує адресні превентивні інтервенції для груп ризику [6, с. 6].

Дослідження С. В. Хуторної (2012) «Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі» репрезентує пенітенціарно-педагогічний вимір виконання покарань. Підкреслюється, що реалізація конституційного права на освіту (повна загальна середня та професійно-технічна) є ключовим інструментом виправлення, ресоціалізації та зниження рецидиву, а також потребує належного ресурсного й нормативного забезпечення [40].

У дисертації А. І. Грушицького (2012) «Реалізація права на правову допомогу засудженим до позбавлення волі» конкретизовано зміст і ознаки права на правову (юридичну) допомогу та окреслено його суб'єктний склад (зокрема, системі БВПД й адвокатуру). Автор аналізує міжнародні стандарти, національну практику доступу до допомоги у місцях несвободи та пропонує організаційні й нормативні кроки для підвищення реальних гарантій правового захисту засуджених [10].

Яковець І. С. (2013) у праці «Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань» вибудував концептуальну модель оптимізації пенітенціарної діяльності, поєднавши аналіз стану теорії та практики з розкриттям структурно-функціональних і змістових компонентів роботи органів та установ виконання покарань. Виокремлено ключові елементи процесу оптимізації й запропоновано підхід до оцінювання результативності підрозділів Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС), зокрема систему критеріїв та процедур моніторингу ефективності [41].

У дослідженні О. П. Рябчинської (2013) «Теоретико-правові засади функціонування системи покарань в Україні» систематизовано правові основи, принципи, види та засади застосування кримінально-правових санкцій; акцент зроблено на узгодженості між цілями покарання, його видами та практикою правозастосування [37].

В. Я. Конопельський (2014) у роботі «Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в кримінально-виконавчій діяльності України» наголошує, що ефективність виправного процесу безпосередньо залежить від урахування типу злочину, особистісних характеристик засудженого, наявності рецидиву та інших ризик-факторів. Недостатній рівень диференціації й індивідуалізації, на думку автора, перетворюється на самостійну детермінанту злочинності й може породжувати повторні правопорушення [20].

Належний внесок у формування наукових засад запобігання кримінальним правопорушенням в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України зробив І. М. Копотун (2013) у праці «Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях», де послідовно окреслено теоретико-прикладні передумови виокремлення групи складів злочинів, здатних спричинити надзвичайну ситуацію у колоніях, та запропоновано методологічні підходи до їх дослідження [21, с. 10].

Широку узагальнювальну рамку формує колективна монографія під ред. О. М. Джужі (2013) «Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія)». У ній реконструйовано причинно-наслідкові комплекси злочинної поведінки засуджених, механізми формування криміногенних установок та запропоновано інструменти, придатні для практико-орієнтованого проектування програм превенції у виправних колоніях [24, с. 123]. Попри формат посібника, ця робота виконує функцію теоретичного каркаса для побудови практико-орієнтованих моделей превенції у виправних колоніях.

Внесок у сферу протидії корупційним загрозам демонструє В. О. Лисенко (2014) у дослідженні «Запобігання злочинам корупційної спрямованості у ДКВС України». Автор доводить системний характер правопорушень, що їх учиняє персонал у зв'язку з виконанням службових обов'язків, та окреслює їх підвищену суспільну небезпеку: підрив інституційної спроможності правоохоронних органів, дискредитацію державної влади, порушення прав і законних інтересів громадян [25, с. 8].

Окрему тематичну лінію становлять дослідження, присвячені деліктам персоналу та пов'язаним із цим ризикам пенітенціарного середовища. У дисертації В. В. Лопохи «Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній України» (2015) здійснено розгорнутий аналіз ключових елементів кримінологічної характеристики: стану й динаміки правопорушень, детермінант службової злочинної поведінки, а також особистісних рис правопорушника

у службовій сфері. На цій основі обґрунтовано напрями цілеспрямованої профілактики і внутрішньоорганізаційного контролю [27, с. 4].

Як слушно зауважує О. Г. Крикушенко (2015), кримінальна субкультура має маргінальний характер: її елементи частково «врастають» у сучасну цивілізаційну норму, але таке проникнення водночас є полем її конфлікту з офіційною правовою культурою. [23, с. 71]. По суті, йдеться про умовний симбіоз громадянської та маргінально-злочинної (зокрема тюремної) нормативності: якщо для субкультури загальна культура – простір адаптації, то для загальної культури субкультура – чинник деструкції неформальних інститутів соціального контролю.

О. В. Охман (2015) аналізує правове регулювання застосування до засуджених фізичної сили, спеціальних засобів і зброї, обґрунтовуючи необхідність таких заходів у визначених законом межах та паралельно акцентуючи на гарантіях захисту прав людини і механізмах недопущення зловживань [33].

Дослідження Ю. П. Степанової «Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк щодо раніше судимих осіб» (2015) фокусує увагу на особливостях режиму для рецидивістів: специфіці виконання покарання, ролі установ, гарантіях прав, індивідуалізації заходів ресоціалізації та оцінці їх ефективності [38].

Дисертація В. Г. Павлова «Кримінально-виконавчі засади забезпечення персоналом Державної пенітенціарної служби України виконання покарань у вигляді позбавлення волі» (2015) досліджує правові й організаційні аспекти діяльності персоналу: нормативні принципи, функції, методи, а також інструменти забезпечення правопорядку, прав і законних інтересів засуджених та їх підготовки до звільнення. Наголошено на потребі стандартизації процедур і підвищення професійної підготовки персоналу [34].

Окремий блок досліджень присвячено попередженню кримінально караній поведінки серед персоналу ДКВС України. Так, у дисертаційній роботі Ю. В. Орла «Кримінально-правова охорона нормальної діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби України» (2017) проаналізовано кримінологічний профіль злочинності працівників установ: виявлено її стан і тенденції, окреслено ключові соціально-демографічні та психологічні риси осіб, що вчиняють правопорушення, а також специфічні особливості, зумовлені службовим статусом та режимними умовами діяльності. На цій основі автор робить висновки щодо необхідності посилення внутрішнього контролю, добросесійного відбору та підвищення стандартів професійної етики [32].

Важливою в контексті безпеки засуджених є праця В. А. Носенка «Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчій установі закритого типу» (2017). Дослідник доводить пряму залежність результативності протидії таким посяганням від трьох компонентів: (а) належної теоретичної опрацьованості проблеми; (б) якості кримінально-правових норм і стабільності правозастосування; (в) коректно спроектованого комплексу кримінологічних і організаційних заходів у ВК та СІЗО. Запропонована модель акцентує на превентивній архітектурі безпеки: від скринінгу ризиків – до алгоритмів реагування й міжвідомчої координації [31, с. 6].

Одним із перших в Україні монографічних досліджень мотивів злочинної поведінки персоналу стала дисертація В. І. Руденка «Мотиви вчинення злочинів персоналом установ виконання покарань України: поняття та запобігання їх реалізації на практиці» (2018). Автор конкретизує зміст поняття «мотиви вчинення злочинів» і пропонує їх класифікацію на: 1) службові; 2) загальнокримінальні; 3) змішані. Виходячи з цієї типології, Руденко вибудовує двовимірну матрицю злочинної поведінки персоналу – за суб'єктивною типовістю підстав її формування та інтенсивністю прояву, що дає змогу проектувати адресні превентивні інтервенції (від етичного комплаєнсу до антикорупційних аудитів) [36].

Комплементарно до цього, Я. О. Ліховіцький у дослідженні «Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом ДКВС України» (2018) формулює науково обґрунтовані шляхи нейтралізації детермінант та удосконалення правових механізмів загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуальної профілактики. Йдеться, зокрема, про системи добору й ротации кадрів, ризик-орієнтований нагляд, прозорі дисциплінарні процедури та впровадження внутрішніх каналів повідомлення про порушення із гарантіями захисту викричачів [26, с. 38–40].

Важливою для збереження балансу «безпека – права людини» є праця І. О. Колба (2019) «Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади». Автор не лише систематизував правові підстави, межі й умови застосування примусу у місцях несвободи, а й підготував: (1) проєкт Концепції щодо правових підстав, порядку та умов застосування фізичної сили, спецзасобів, гамівної сорочки

та зброї (для схвалення КМУ); (2) проєкт Інструкції для центрального органу виконавчої влади у сфері виконання покарань. Ці напрацювання формують нормативний каркас, що поєднує вимоги безпеки з гарантіями недопущення жорстокого поводження та зловживань [17, с. 32].

Дослідження Ю. В. Кернякевич-Танасійчук «Кримінально-виконавча політика України» (2019) створює методологічну базу для розмежування ключових понять (політика, принципи, цілі, інструменти), що визначають зміст державної політики у сфері виконання покарань. Це забезпечує узгодженість між доктриною, законодавством і правозастосуванням [14].

Комплексне бачення злочинності засуджених та шляхів її зниження пропонує А. І. Богатирьов (2020) у праці «Злочинність серед засуджених у місцях несвободи: кримінологічна характеристика та запобігання», де превенцію вибудовано в координатах виправно-ресоціалізаційної концепції: від оцінки ризиків та індивідуалізації впливу – до освітньо-професійних і психологічних програм, орієнтованих на зменшення рецидиву [4, с. 29].

У роботі А. Л. Колодчина (2020) «Реалізація Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи» розкрито правову основу імплементації міжнародних зобов'язань через призму історичних, національних та міжнародно-правових засад. Автор підкреслює, що практична імплементація співзвучна результатам моніторингових візитів НПП; водночас дискусійними виглядають авторські дефініції «кримінально-виконавчих засад реалізації міжнародних стандартів...» та «міжнародного пенітенціарного співробітництва», запропонованих як різновиди спеціальних міжнародних пенітенціарних відносин [19].

Проблематиці насильства в установах виконання покарань присвячена дисертація О. Г. Михайлика «Насильство в установах виконання покарань: кримінально-правова та кримінологічна характеристики» (2020). Запропоновано поділ на три категорії насильства: - щодо засуджених з боку засуджених; - щодо персоналу з боку засуджених; - щодо засуджених з боку персоналу. Саме третій вектор, релевантний темі цієї роботи, проаналізовано крізь показники стану й тенденції, детермінанти, кримінологічний портрет правопорушника та віктимологічний портрет потерпілого; обґрунтовано комплекс загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів протидії, включно з підвищенням прозорості, наглядом і професійною підготовкою персоналу [30].

У свою чергу специфічна діяльність має своє відношення і до мети покарання ч. 2 ст. 50 КК України, зокрема вітчизняний вчений І.В. Козич у своїй науковій праці «Функції кримінально-правової політики» (2021) розглядаючи функції кримінально-правової політики наголошує на тому, що покарання за вчинене кримінальне правопорушення у місцях несвободи передбачає не тільки кару, а і запобігання, а також і до мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства України ст. 1 КВК України [16].

Висновки. Таким чином, науковий дискурс окреслює важливі орієнтири, однак виявляє й істотні прогалини: - потребу у постресторформному переосмисленні превентивної політики в органах і установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України з урахуванням міжнародних стандартів, - стандартизацію термінології й показників оцінки превентивної ефективності, - інтеграцію віктимологічних, організаційно-управлінських та оперативно-розшукових підходів у єдину систему ризик-менеджменту безпеки установ. Подальше дослідження має бути спрямоване на розроблення доказово-ефективних механізмів раннього виявлення ризиків, удосконалення міжвідомчої координації та створення індикаторів, що дозволяють вимірювати реальний превентивний ефект у пенітенціарному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Баглай І. П. Організаційні засади оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 230 с.
2. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні : соціально- правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
3. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи України : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019.432 с.
4. Богатирьов А. І. Злочинність серед засуджених у місцях несвободи: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Універ. держ. фіскал, служби України. Ірпінь, 2020. 467 с.
5. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією) : Автореф. дис...д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2006. 32 с.

6. Боднар І. В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у КВУЗТ: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 244 с.
7. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Нац. акад. внутр. справ, 2005. 18 с.
8. Василець В. Б. Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 20 с.
9. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ Державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями : Автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь. Нац. ун-т Державної податкової служби України, 2011. 39 с.
10. Грушицький А. І. Реалізація права на правову допомогу засудженим до позбавлення волі : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Нац. акад. внутр. справ, 2012. 20 с.
11. Гумін О. М. Проблеми боротьби з наркогізмом серед засуджених у виправно-трудових колоніях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1997. 18 с.
12. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. №343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%DO%BF#Text>.
13. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 263 с.
14. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336с.
15. Клоєв М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2008. 20 с.
16. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корещого НАН України, 2021. 35 с.
17. Колб І. О. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади : дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 553 с.
18. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.
19. Колодчина А. Л. Реалізація Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія Управління персоналом», 2020. 19 с.
20. Конопельський В. Я. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в кримінально-виконавчій діяльності України: автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2014. 34 с.
21. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ: ПП «Золоті ворота», 2013.472 с.
22. Копотун І. М. Пенітенціарна злочинність на сучасному етапі розвитку держави. *Правові реформи в Україні : реалії сьогодення* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 жовт. 2012 р.) / Навчально-науковий інститут права та психології НАВС. Київ, 2012. Ч. I. С. 81-83.
23. Крикушенко О. Г. Сучасна субкультура місць позбавлення волі та її запобігання персоналом установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 253 с.
24. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
25. Лисенко В. О. Запобігання злочинам корупційної спрямованості у ДКВС України : дис.... канд-та. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 236 с.
26. Ліховіцький Я. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 620 с.
27. Лопуха В. В. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 258 с.
28. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 200 с.

29. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2001. 19 с.
30. Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань : кримінально-правова та кримінологічна характеристики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2020. 39 с.
31. Носенко В. А. «Запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2017. 248 с.
32. Орел Ю. В. Кримінально-правова охорона нормальної діяльності органів і установ кримінально-виконавчої служби України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2017. 36 с.
33. Охман О. В. Правове регулювання застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, щодо засуджених у місцях позбавлення волі в Україні : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Нац. акад. внутр. Справ. 2015. 20 с.
34. Павлов В. Г. Кримінально-виконавчі засади забезпечення персоналом Державної пенітенціарної служби України виконання покарань у вигляді позбавлення волі : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет. 2015. 20 с.
35. Петков В. П. Управління виховно-виправним процесом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1998. С. 136.
36. Руденко В. І. Мотиви вчинення злочинів персоналом установ виконання покарань України : поняття та запобігання їх реалізації на практиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 21 с.
37. Рябчинська О. П. Теоретико-правові засади функціонування системи покарань в Україні : Автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. 40 с.
38. Степанова Ю. П. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування покарань у виді позбавлення волі на певний строк щодо раніше судимих осіб : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Академія адвокатури України. 2015. 19 с.
39. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : Автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 34 с.
40. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків. ХНУВС, 2012. 20 с.
41. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2013. 32 с.

Дата першого надходження статті до видання: 13.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025